

VALTIOKURISTA MARKKINAKURIIN

RAVINTOLAMUUSIKOT KOhteina JA INSTRUMENTTEINA

”Meillähän on kieltolain jälkeen koko alkohooliasetus mielestämme ikäänkuin kokeiluasteella. Se ei ole vielä asettunut oikein omiin raiteisiinsa. Niissä säännöissä tehdään ainakin toistaiseksi vielä – kunnes se vakiintuu oikeisiin uomiinsa – silloin tällöin pienempiä muutoksia. Silloin kun nuo muutokset koskevat ravintoloita, kuten esim. nyt, koskevat ne myös välillisesti ravintolamuusikereita. Ja kun jotain muutosta on odotettavissa muusikerin kohdalle, on se aina muutos lähempään päin” (Muusikeri 1/1935, 3–4).

Näin yksiselitteisen pessimistinen näkemys muusikoilla oli *alkoholipolitiikan* vaikutuksista *työhönsä* kieltolain kumoamista seuranneina vuosina. Alkoholipolitiikkaa koskevat kommentit ja viittaukset eivät ole olleet mitenkään harvinaisia alan ammattilehdessä myöhempinä aikoinakaan. Tämä onkin ymmärrettävää, onhan alkoholipolitiikalla ja siinä tapahtuneilla muutoksilla ollut varsin tuntuvia vaikutuksia ravintolamuusikoiden ammatinharjoittamisen edellytyksiin ja työehtoihin. Osa kommentista ja viittauksista on liittynyt ravintoloiden toimintaa koskeviin alkoholipoliittisiin säännöksiin, jotka ovat usein säädelleet myös ravintolamuusikoiden työmahdollisuuksia. Osa on kytkeytynyt keskusteluun muusikoiden alkoholin käytöstä ravintolakeikoilla. Ravintoloiden toimintaa koskevat säännökset ja muusikoiden¹ alkoholin käyttö ovat tulleet esiin

myös muusikoiden haastatteluissa, niin radio- ja televisio-ohjelmia varten tehdyissä kuin arkitointia ja tutkimusta varten kerätyissä (ks. haastattelunauhat).

Muusikko-lehden (pää)kirjoituksissa ja muusikkojen haastatteluissa esiintyneet lausumat alkoholipolitiikan vaikutuksista heidän työmahdollisuuksiinsa ja -ehtoihinsa eri vuosikymmeninä sekä arviot muusikoiden alkoholin käytöstä työaikana ovat tämän artikkelin keskeisenä aineistona. Toisen aineistoni muodostavat alkoholipolitiikan asiantuntijoiden lausumat, jotka liittyvät osin samoihin ravintolatoimintaa koskeviin alkoholipoliittisiin säännöksiin ja ravintoloissa noudatettuihin käytäntöihin, joihin muusikot puheenvuoroissaan viittaavat. Pysin suhteuttamaan nämä puheenvuorot suomalaisessa alkoholipolitiikassa tapahtuneisiin muutoksiin, joita hahmotan alkoholitutkijoiden analyyseihin perustuen. Käytän artikkelissani jossain määrin hyväkseni myös omia ravintolamuusikon kokemuksiani, jotka ulottuvat 60-luvun lopulta 90-luvulle.

Tarkoitukseni on analysoida seuraavia seikkoja: 1. Miten alkoholipoliittisen järjestelmän muutokset ovat vaikuttaneet ravintolamuusikoiden työmahdollisuuksiin ja -ehtoihin? 2. Miten eri aikakausina (1920-luvulta lähtien) on arvioitu muusikkojen juomatapaa (työaikana) sekä elämäntapaa? Tarkastelen siis alkoholipolitiikan ja työpolitiikan suhdetta muusikkonäkökulmasta. Koska alkoholipolitiikka ei ole kuitenkaan mikään irrallinen saareke yhteiskunnassa (Koski 1983, 248), käsittelen jossain määrin myös alkoholipolitiikan ja yhteiskuntapolitiikan välistä suhdetta.

Valtiollisen alkoholipolitiikan kehitystä itseinäisyyden ajalla on kuvattu autoritaaristen menetelmien paitsioon jäämisestä ja sääntelyn vähit-

Kiitän Alkoholitutkimussäätiötä ja Kansan Sivistysrahastoa tutkimukseni tukemisesta.

¹Suurin osa omista haastateltavistani (haastattelut tehty 1996–2000) on antanut haastattelunsa nimettöminä, koska he toimivat vielä nykyisinkin ravintolamuusikkoina. Tällöin haastattelun jäljessä on numerot, jotka viittavat Atlas/ti:llä käsiteltyihin tekstisegmentteihin. Olen myös hyödyntänyt jossain määrin omia kenttäkokemuksiani ravintolamuusikkona 60-luvun lopulta 90-luvulle.

täisenä purkamisena (Tigerstedt 1999, 134). Tosin kontrollipolitiikan vapautuminen on tapahtunut poukkoilevasti (ks. lisää aiheesta Sulkunen & al. 2000, 7–14 & 243–251). Tarkasteltaessa ravintolatoimintaan ja samalla muusikoiden elämään liittyvien kontrollitoimien kehitystä suhteessa yhteiskuntapolitiikassa tapahtuneisiin muutoksiin voidaan hahmottaa seuraavia ajanjaksoja: kurinpidon kausi (1919–1949), sivistämisen kausi (1950–1990) ja markkinakurin kausi (1990–). Jaksotan artikkelini tähän kausijaotteluun perustuen ja esittelen näitä kausia tarkemmin artikkelin ensimmäisessä jaksossa.

Jaottelun olen kehittänyt jo aiemmin analysoidessani edellisiä artikkeleitani varten Atlas/ti:n avulla muusikkojen työtä, alkoholin käyttöä ja musiikkimakua koskevia lausumia. Tällöin havaitsin kolme suurta taitekohtaa, jotka näyttivät erottuvan selkeästi toisistaan. Ensimmäinen taitekohta ajoittuu 1920-luvulle, jolloin muusikkojen ammattikunta alkoi vähitellen kehkeytyä ja jolloin perustettiin Muusikkojen liitto ja Muusikkolehti. Tällä kehityksellä oli yhteytensä ravintola(pari)tanssin ja jazz-musiikin muotiintuloon. Toinen taitekohta ajoittuu 1950-luvulle, jolloin alkoi ravintolamuusikkojen työn ammattimaistuminen, jonka taustalla oli iskelmä- ja rockmusiikin läpilyönti. 1990-luvun freelance-roituminen erottuu kolmantena taitekohtana, jota määrittää myös musiikkimakujen pirstaloituminen (ks. Nikkonen 1998 & 2000).

Tässä artikkelissa täsmennän analyysiä jaksojen taitekohdista ja arvioin jaksottelun pätevyyttä vertaamalla taitekohtia muihin yhteiskuntapolitiikassa tapahtuneita muutoksia koskeviin käsitteisiin.

VALTIOKURI, SIVISTÄMINEN JA MARKKINAKURI YHTEISKUNTA- JA ALKOHOLIPOLITIIKAN TAHDITTAJAINA

Yhteiskuntapolitiikan kohteet, keinot ja tavoitteet ovat tunnetusti vaihdelleet itsenäisyysajan Suomessa. Valtion harjoittama *järjestyksenpito* oli keskeisenä juonteena 1920-luvulta 1950-luvulle saakka. Tosin ennen 1920-lukua vallinnut kunnallinen kuri jatkui valtiokurin rinnalla pitkälle 1940-luvulle saakka. Erilaiset pakkoelementit sisältyivät olennaisena osana sosiaalipoliittisiin toimiin, joilla tähdättiin toimeentulon ja terveyden turvaamiseen. Kohteina olivat koko väestön lisäksi erityisesti sellaiset (kiertävää elämää viettä-

vät) ryhmät, joiden käyttäytyminen katsottiin jollain tavalla poikkeavaksi. Esimerkkeinä tämän kauden sosiaalipoliittisesta lainsäädännöstä voidaan mainita tässä köyhäinhuoltolaki (1922), ”yhteiskunnallisen huollon peruslait” (1936) (esim. Haatanen 1993, 44), kieltolaki (1919) ja sitä seurannut alkoholilaki (1932) (Kallenautio 1982) sekä ravintola-alalta tanssikielto (1939–1948) (Haavisto 1991, 127–137).

Kansan *sivistämisen* projekti alkoi elää 1950-luvun taitteessa järjestyksenpidon rinnalla syrjäyttäen sen vähitellen. Tämä liittyi kiinteästi hyvinvointivaltion vähittäiseen kehitykseen. Sivistämisprojektin tavoitteet ovat vaihdelleet: milloin on haluttu tehdä metsäsuomalaisista moderneja kaupunkilaisia, milloin eurooppalaisia, milloin elämänhallinnan taitajia (Simpura 1996). Alkoholipolitiikka kietoutui Suomessa kiinteästi hyvinvointivaltion rakentamiseen (esim. Sulkunen & al. 2000). Erityisesti sivistäminen näkyi alkoholipolitiikassa 1940-luvun lopussa virinneessä keskustelussa suomalaisesta viinapästä (Peltonen 1988) ja 1950-luvulla alkaneessa mietojen juomien suosimisessa (esim. Pekkala & al. 1981). Alkoholipolitiikan pyrkimys oli sivistää kansaa pois suomalaisille ominaisesta humalajuomisesta. Sivistämispolitiikan huipentumana voidaan pitää keskioluen vapauttamista vuonna 1969. Pyrkimykset sivistää kansaa näkyivätkin 1970-luvulta lähtien etenkin terveyskasvatuksessa ja kuluttajakasvatuksessa. Tällöin katsottiin, ettei pelkkä toimeentulo enää riittänyt, vaan että hyvinvointikansalaisten oli opittava elämään terveellisesti ja sivistyneesti omaksi ja toisten parhaaksi (Bruun & al. 1975, 31; ks. myös Simpura & Tigerstedt 1999).

Markkinakuri on alkanut määrätä tahtia 1990-luvun lamasta lähtien. Markkinakuri ”vapauttaa” yksilön elämään toisaalta kuluttajana markkinoiden armoilla, toisaalta markkinoiden mahdollisuuksia häikäilemättä hyväksi käyttäen. Kansan sivistämisen tilalle on noussut yksilöllistymisen ajatus, idea elämänpolitiikasta (esim. Roos 1996). Tällöin yksilöt voivat toteuttaa oman elämän projektinsa vailla valtiollista pakkoa, mutta samalla myös ilman valtion tarjoamaa turvaa. Alkoholipolitiikan kohdalla on jopa jouduttu kysymään, onko sillä enää mitään virkaa (Simpura 1990). Vielä 1990-luvulla markkinakuri ei ehtinyt paljon vaikuttaa muualla kuin työmarkkinoiden muutoksissa (uudet työn muodot, kuten esim. pätkätyö). On kuitenkin ilmeistä, että markkinakurin

vahvistuminen tulee rapauttamaan hyvinvointivaltion turvaelementtejä.

Edellä kuvatut juonteet ovat vaikuttaneet osittain päällekkäin. Esimerkiksi useat sota-aikana tiukentuneet tai syntyneet poikkeusratkaisut elivät pitkään sodan jälkeenkin aina 1950- ja 1960-luvulle saakka (esim. irtolaisvalvonta ja ostajaintarkkailu Alkossa). Sitä paitsi ravintolamusiikkien elämää markkinat ja markkinakuri sekä siihen liittyneet epätyypillisiksi luonnehditut työsuhteet ovat ehtineet sävyttää jo vuosikymmeniä, joskin vähän toisella tavoin kuin aivan viime aikoina (ks. lisää Nikkonen 2000).

KURINPIDON KAUSI (1919–1949)

Kurinpidon kaudella kunta oli aluksi keskeisenä toimijana valtion rinnalla. Kontrollitoimenpiteet kohdistuivat poikkeaviin väestöryhmiin, jotka usein edustivat jonkinlaista vaeltelevaa väestöä: kulkurit, kerjäläiset, romanit, kauppamatkustelijat (kaupustelijat), prostituoidut ja (ravintola)muusikot. Kontrolloitavia ilmiöitä, jotka edellä mainittuihin ryhmiin liittyivät, olivat mm. tautisuus, köyhyys, irtolaisuus, rikollisuus, huoruus ja juoppous (esim. Nygård 1998). Ravintolamusiikot edustivat eliittikultureita muihin verrattuna, koska heillä oli rahakas työ, työnantaja, hyvä asunto (hotelli tai matkustaja-koti) ja vakituinen kotipaikka. Siksi alkoholin käyttö oli oikeastaan ainoa kontrolloitava ilmiö (sukupuolitautilien lisäksi), johon kurinpitoa valtion toimesta kohdistui.

KIELTOLAIN PITKÄ VARJO

Kieltolain juuret lähtevät vuonna 1733 annetusta juoppouden vastaisesta asetuksesta vuoden 1866 kotipoltonkiellon kautta 1890-luvun kunnalliskieltoihin, joiden takia maaseutu pysyi alkoholin suhteen kuivana aina 1960-luvulle saakka (Peltonen 1997, 9–11). Kieltolaki syntyi sitten sekä aatteellisen innostuksen että puoluepoliittisten näkökohtien tuloksena. Eduskunta hyväksyi kieltolain vuonna 1907, mutta se tuli voimaan vasta 1.6.1919, jolloin Suomi oli käytännöllisesti katsoen melkein raitis maa (Peltonen 1988; ks. myös Kukkonen 1971). Mutta jo muutaman vuoden päästä oli ilmeistä, ettei kieltolailla ollut toivottuja vaikutuksia ainakaan ravintoloissa ta-

pahtuvaan alkoholin käyttöön (Kallenautio 1982 & 1983). Ravintoloissa sai aivan yleisesti kovaa teetä, eikä prostituutiokaan ollut tuntematonta (esim. Jalkanen 1989, 42).

Ravintolahenkilökunta, muusikot mukaan luettuna, joutui kieltolain aikana katselemaan laista piittaamattomuutta silmiensä edessä joka ilta, millä oli pakostakin demoralisoivia vaikutuksia (esim. Karisalmi 1975, 211). Vaikka Muusikeriliitto suhtautui kielteisesti kieltolakiin, oli orkesterielämä varsin vilkasta ravintoloissa ja kahviloissa. Kieltolailla oli myös positiivisia vaikutuksia ravintolamusiikkien kannalta. Ne muusikot, joille työtilaisuuksia löytyi, ansaitsivat monin verroin enemmän kuin aikaisemmin.

”Meillä oli maassa kieltolaki – ravintoloissa myytiin sitä laitonta alkoholia – eihän ne voineet sitä viedä kirjoihin, sehän oli lainvastaista ja tällä tavalla niin juuri sen viinan ansiosta ne tienasivat niin paljon, että ravintoloitsija pystyi antamaan myös muusikoille paremmat palkat, ja minä hyödyn siitä kans, että ne oli lainrikkomia ja minä olin kanssarikollinen, tietysti jokaikinen suomalainen oli silloin rikollinen tavallaan” (Eugen Malmstén, lähteenä von Bagh 1984, video).

Ravintoloitsijat eivät tuolloin pitäneet huonona asiana, jos orkesterikin hieman otti alkoholia työaikana, kunhan soitto sujui. Itse asiassa ravintoloitsijat pitivät usein kunnia-asiana sitä, että muusikot saivat vähän kustuketta. Näin on Eugen Malmstén kertonut hyvälle ystävälleen Ilpo Hakasalolle (henkilökohtainen tiedonanto 7.3.1997). Kauko Käyhkön (1973, 80) mukaan heti kieltolain kumouduttua ”saattoi ikävänä ja huonona tapana olla ’spiristysjuomien’ käyttö julkisesti [keikoilla] varsinkin ravintoloissa”. Muuttamat ravintoloitsijat jopa suosivat tuolloin muusikoiden alkoholin käyttöä työaikana. Tällöin kävi joskus niin, ettei tilipäivänä tarvinnut maksaa lainkaan rahapalkkaa:

”Siihen aikaan, kun soitin ravintola Lepakossa, ne antoivat kavereiden ottaa niin, että minä soitin yksin, vaikka meitä oli kuusi miestä bändissä. Johtajat olivat vain mielissään, kun tuli tilipäivä, ei tarvinnut orkesterille maksaa, kaikki oli juotu. Eräskin trumpetti joutui olemaan siellä 2–3 kuukautta sopimuksen päättymisen jälkeen vahtimestarina, että sai velkansa maksettua” (Asser Fagerström, Muusikko 1/1987, 4–7).

Kieltolain vastainen mielipide vahvistui 1920-luvun lopulla, koska kieltolakirikollisuuden kasvu aiheutti yleistä lainkunnioituksen vähenemistä. Lisäksi spriin nauttimisesta aiheutuneet terveyshaitat lisääntyivät. Kun vielä yleismaailmallinen talouslama (1929) alkoi, tuli aika kypsäksi kieltolain kumoamiselle. Kieltolaki kumottiin sitten kansanäänestyksen jälkeen 5.4.1932 (Kallenaution 1982 & 1983). Osaltaan kieltolain kumoutuminen helpotti äänielokuvan myötä työttömäksi joutuneiden muusikoiden työllistymistä ravintolamuusikkoina.

Ennen 1930-lukua tanssimusiikkielämä oli pääkaupunkikeskeistä. Kun kieltolaki päättyi, ravintolatanssit levisivät 1930-luvun alussa myös muualle. Tällöin omaa orkesteria pitävien ravintoloiden lukumäärä kasvoi, mikä edisti myös suomalaisten ravintolamuusikoiden työllistymistä (Häme 1949, 136; Sillanpää 1991, 59–61). Kieltolain päättymistä seuraavat pari vuotta olivat poikkeuksellisen vapaata aikaa ravintolaelämälle, joka ryöstäytyi jokseenkin holtittomaksi (Seläniemi 1997, 19). Ei olekaan ihme, että kunnallinen tarkastaja Ukko Havukka (1951, 172) kuvasi tapahtuneita seuraavasti:

”Kieltolain kaatuessa säädetty väkijuomalakimme ei aluksi asettanut esteitä anniskelun yhteydessä tapahtuvalle ravintolatanssille. — kehitys tässä suhteessa kulki voimakkaasti huonoon suuntaan. — Ravintolatanssiin kytkeytyi nimittäin sellaisia kasvannaisia, jotka eivät ole kaunistukseksi yhteiskunnalle. Eräistä tällaisista anniskelupaikoista muodostui irtolaisnaisten jokapäiväisiä oleskelupaikkoja, joissa myös alkoholin käyttö oli usein holtitonta.”

Muusikeriliitto vastusti tanssiravintoloiden aukioloaikojen lyhentämistä ja alkoholioikeuksien supistamista, koska rajoitukset vähensivät muusikoiden työllistymistä. ”Liiton hallitus on lähettänyt tanssiravintolain aukioloajan ja oikeuksien supistamista vastaan tähdätyn kirjelmän sosiaaliministeriölle, Henkisen Työn Yhtymälle ja Oy Alkoholiliikelle” (Muusikeri 1/1935, 1). Mutta toisaalta vastustettiin aamuyöhön kestävää soittamista (Muusikeri 5/1934, 1):

”Kun kieltolaki kumottiin meillä Suomessa, aukeni monille muusikereille paikkoja. Missä suurennettiin soittajistoja ja uusia ravintoloita perustettiin, joihin tarvittiin muusikereita. Siinähan ei ole mitään pahaa sanottavaa, sillä sehän on ajan paranemisen merkki,

kun työvoiman kysyntä kasvaa. Mutta on siinäkin ’mutta’. Niissä monissa tanssiravintoloissa, joita viimeaikoina on avattu, alkoi soittajiston työaika vähitellen siirtyä aamupuolelle yöstä. Oli ravintoloita, joissa soitettiin klo 22–3 ja 1/24. Jos tätä jatkuu vuosikausia, ei niiden soittajiston jäsenistä, jotka vakituisesti näin joutuvat työskentelemään, ole muutaman vuoden perästä jäljellä nimeäkään tuskin.”

TANSSIN SYNTISYYS, SUOMALAINEN VIINAPÄÄ JA MUUSIKOT

Alkoholipolitiikalla on ollut vaikutusta ravintolamuusikoiden työtä, anniskelua ja tanssia koskevien säädösten kautta. Etenkin tanssiravintoloiden jatko-aikaan liittyvä lupakäytäntö on jatkunut tiukkana aina 1990-luvulle saakka. Tällainen vaikutus on kylläkin pyritty häveliäästi torjumaan, kuten esimerkiksi esittelijäneuvos J. T. Hyvösen (1937, 91) alustuksesta maaherrain kokouksesta ilmenee:

”Alkoholiliike ei siten ole kajonnut tanssikysymykseen, koska tanssiluvan myöntäminen tai epääminen ei Alkoholiliikelle kuulu, mutta on sitä vastoin katsonut olevansa oikeutettu rajoittamaan anniskelua tai kokonaankin kieltämään anniskelun tanssitilaisuuden aikana.”

Kieltolain jälkeisten parin vuoden vapaushuuma seurasi Muusikeriliiton vastustelusta huolimatta entistä kovempi takaisku ravintolamuusikoiden työmahdollisuuksille. Tanssiravintoloiden maine prostituution ja muunkin holtittoman elämän paikkoina johti siihen, että eduskunta päätti vuonna 1935 vähentää tanssimisen mahdollisuutta. Väkijuomalain 46. §:ään otettiin säännös, jonka mukaan vain ensimmäisen luokan ravintoloissa tanssi oli sallittu (Hyvönen 1937; ks. myös Immonen 1948). Vielä vuonna 1946 Suuri alkoholikomitea esitti muistiossaan anniskeluravintoloissa järjestettävän tanssin kokonaan kiellettäväksi (Ravintolatanssista, 1951). Tanssikielto kumoutui täydellisesti vasta 9.9.1948; sinä vuonna 38 ravintolaa sai tanssiluvan (Madetoja 1997, 17).

Ryhtiviikolla huhtikuussa vuonna 1948 väiteltiin kiivaasti paitsi tanssin ja anniskelun yhteensopimattomuudesta etenkin käsitteestä ”suomalainen viinapää” (esim. Raittiustoiminta, 1948, 55–57), joka perustui paljolti Veli Verkon ”rotu-

teoriaan” (Peltonen 1991). Sinänsä käsitys suomalaisesta viinapäästä kehittyi ja kiteytyi sitä ennen jo vuoden 1910 tienoilla (Peltonen, 1997, 63–64). Keskustelu aiheesta on jatkunut nykypäiviin saakka. Suomalainen viinapää näyttää olevan käyttökelpoinen ”lyömäase” aina silloin, kun halutaan korostaa ”metsälaisten” suomalaisten poikkeavan sivistyneistä eurooppalaisista. Alkoholitutkimuksissa on 1980-luvulta lähtien kuitenkin todettu, että ei ole olemassa yhtä ainoaa ”suomalaista viinapäästä”, vaan käsitys elää pikemminkin kulttuuriin kuuluvana uskomuksena (Simpura 1983; ks. myös Alasuutari 1996; vrt. Mäkelä & Virtanen 1987). Ryhtyviikolla myös Armas Karsti Muusikko-lehdessä (4/1948, 5) puutui asiaan otsikolla ”Muusikot ja alkoholi”:

”Yleisessä tietoisuudessa vallitsee käsitys, että muusikot ovat varsin innokkaita Bacchuksen palvojia. – – mutta liikaa on varmasti sittenkin väittää, että ammattikunnassamme kokonaisuutena ottaen viljeltäisiin sen enempää väkeviä kuin muissakaan piireissä. – – Satuipa juuri hiljattain, että alkoholitarkkailija joutui eräässä helsinkiläisessä ravintolassa kiinnittämään huomiota orkesterin juopotteluun, vaati lopulta kahden orkesterinjäsenen erottamista, koska vuoroin toinen, vuoroin toinen oli siihen määrin päissään, että se tarkkailijan mielestä oli jo yleisöllekin pahennukseksi.”

Ammattimuusikot ovat korostaneet, että työssä tapahtuvaan alkoholin käyttöön syyllistyivät ennen muuta amatööri-muusikot ja että paljolti tästä syystä yleinen käsitys on sitkeästi katsonut runsaan alkoholin käytön olleen ja olevan edelleenkin tyypillistä (ravintola)muusikoille. Ammattimuusikot eivät Erik Lindströmin mukaan (oma haastattelu) pitkään katselleet juopottelevia soittokavereita keskuudessaan:

”Se on vaikeeta, kyllä tappava – – sä just puhut ravintolamuusikoista, siinä täytyy olla vahva luonne itellä, jos meinaa pärjätä. Onneks olin silloin sellaisessa orkesterissa, missä ei ollut mitään huolta tällasesta, eikä me oltais soitettu sellaisten kavereitten kanssa. Siellähän oli sit sellaisiakin tietysti, jotka ei paljon selvinpään soittaneet, oli sellaisia tuurijuoppoja ja sellaisia. – – Eiköhän se [pahin] ollut silloin sodan jälkeen, kun alkoi nää ohjelmalliset ilmat.”

Myös Muusikko-lehdessä on mielellään annettu ymmärtää, että juopotteluun ja sopimattomaan käyttöön 1930- ja 1940-luvulla syyllistyneet

muusikot eivät olleet edes liiton jäseniä (esim. Muusikko 12/1968, 1). Alkoholin käytön katsottiin kuitenkin kuuluvan yhtä paljon myös jazzmuusikoiden elämäntapaan; asia josta ammattimuusikot häveliäästi vaikenivat.

”Tuossa jatkosodan aikana ja sitä ennen ja sen jälkeenkin oli Suomessa suhtautuminen jazziin varsin ynseä. Soittajia yleensäkin pidettiin toisen, mahdollisesti kolmannen luokan kansalaisina, jotka viettivät tajuissaan olevat hetkensä pääasiallisesti hankkimalla kunnon huijalman. Jossain määrin tämä pitää paikkansa, mutta valtaosa muusikoista varsinkin ne, jotka joutuivat oman työnsä ohella käymään raskailla soittokeikoilla, joutuvat kyllä viettämään varsin kurinalaista elämää voidakseen yleensä selviytyä siitä rääkistä, joka syntyi, kun oltiin arkipäivät työssä, kolme kertaa viikossa vielä keikoilla” (Seppo Arjanne/JAPA).

Kontrollipolitiikan kohteena olevista ilmiöistä myös sukupuolitautilien leviäminen liittyi välillisesti ravintolamuusikoiden työhön. Näin siksi, että tanssin ja anniskelun ei katsottu sopivan yhteen, koska sillä oli prostituutiota ja sitä kautta sukupuolitauteja lisäävä vaikutus. Tosin on muistettava, että myös muualla maailmassa suhtauduttiin tanssiin anniskeluravintoloissa peräti penseästi, koska tilastojen mukaan sukupuolitaudit olivat lisääntyneet juuri silloin, kun tanssi anniskeluravintoloissa oli sallittu (Ravintolain..., 1947, 150; Lehtikatsaus, 1947):

”Pariisissa pidetyssä kansainvälisen sukupuolitautilien vastustamisliiton kongressissa, jossa lääketieteellinen asiantuntemus oli edustettuna ympäri koko maailman, on myös kiinnitetty huomiota ravintolanssin taholta tulevaan vaaraan.”

Kansalaissodan jälkeiselle yhteiskunnalle oli ymmärrettävästi tyypillistä kova valtiokuri. Kova kuri oli ommel, jolla kansalaissodan jättämiä syviä haavoja pidettiin osin väkipakolla kiinni, ja sama periaate heijastui niin alkoholipolitiikkaan kuin muuallekin suomalaiseen yhteiskuntapolitiikkaan aina 1940-luvulle saakka. 1940-luvun lopulta lähtien voidaan kuripolitiikan katsoa alkavan vähitellen löystyä. Anniskelun ja ravintolanssin yhteydessä asia ilmeni siten, että ravintolanssin sivistäviin puoliinkin alettiin kiinnittää yhä enemmän positiivista huomiota: ”ravintolanssin tapoja kasvattava merkitys on vuosi vuodelta käynyt yhä ilmeisemmäksi” (Havukka 1951, 175).

Myös sosiaalipolitiikan murros ajoitetaan usein 1940-luvun loppuun. Silloinhan Heikki Waris selvitteli virkaanastumislennossaan vuonna 1948 sosiaalista turvaa (social security), beveridgeläisen sosiaalipolitiikan kiteytymää (esim. Haatanen 1993, 48). Siirtymä kontrollipolitiikasta sivistämiseen tapahtui hitaasta 1950-luvulle mentäessä. Lisäksi on muistettava, että rajanveto on jossain määrin keinotekoisia, koska vanhat rakenteet ja tavat jäävät elämään uusien rinnalla sekä alkoholi- että sosiaalipolitiikassa.

SIVISTÄMISEN KAUSI (1950–1989)

Vaikka hyvinvointivaltion ajatus alkoi hämmöittää jo 1930-luvun lopussa, jolloin kansaneläkelaki hyväksyttiin eduskunnassa, pysyi hyvinvointivaltion kehitys hitaana vielä kauan. Sivistämisen kauden alkuvaiheita voidaan sosiaalipolitiikassa luonnehtia hyvinvointivaltion hitaan kasvun kaudeksi: kansaneläkejärjestelmä uudistettiin vuonna 1956 ja samana vuonna huoltoapulaki korvasi vanhan köyhäinhuoltolain, jolloin käsitteestä ”köyhäinhuolto” luovuttiin. Lain ohjenuorana säilyi silti 30-luvun periaate: minimiavustus, joka ei koskaan saanut olla parempi kuin työssä käyvillä. Tämä periaate on noussut keskusteluihin taas nykyisin (esim. Kauppi 2000; Rättyö 2000). Vaikka uudistukset olivatkin tämän päivän näkökulmasta vaatimattomia, huolestuttivat jo tuon ajan kansantalousmiehiä sosiaalipolitiikan negatiiviset vaikutukset kansantalouteen ja inflaatioon (esim. Haatanen 1993, 50–51).

MIEDOILLA SIVISTÄMISTÄ

Alkoholipolitiikan sivistämispyrkimys alkoi näkyä 1950-luvun lopussa mietojen ja viinien suosimisessa (esim. Pekkala & al. 1981). Pekka Kuusi oli yksi keskeisimmistä henkilöistä sivistämisprosessissa edustaen tyystin toista linjaa kuin esim. vanhemman polven sosiologi Veli Verkko käsityksineen suomalaisten geneettisesti huonosta ja väkivaltaisesta viinapäästä. Suomalainen rajun ryypäämisen viinaongelma alettiin nähdä sivistämisen kautta muutettavana kulttuurisena asiana, ei vaikeasti vain kurin avulla hallittavana geneettisenä heikkoutena (Tuomioja 1996).

Samoihin aikoihin myös anniskelupolitiikka alkoi vähitellen vapautua. Tämä näkyi ennen

kaikkea ravintoloiden määrän lisääntymisessä: vuonna 1951 niitä oli jo 83 (Madetoja 1997, 17). Uutta laajenevalla ravintola-alalla olivat myös muusikkojen työmahdollisuuksiin vaikuttaneet päivätanssit, jotka saivat alkunsa jo tällöin (Snicker 1979, 183).

Muusikko-lehdessä sivistävä mentaliteetti näkyi kirjoituksissa, joissa korostettiin etenkin sitä, ettei ”pullo taskussa” tulla hyväksi muusikoksi. Sivistämispyrkimysten ilmentymäksi voidaan tulkita myös se, että ravintolamuusikot saivat Jukka Haaviston (oma haastattelu) mukaan nauttia jopa olutta aterioilla ennen soittoa. Tosin noin 40 vuotta alalla olleen ja ravintolamuusikkojen nykyisen luottamusmiehen Veijo Filpun (henkilökohtainen tiedonanto 7.6.2000) mukaan kyseinen olut-etu on koskenut enintään harvoja helsinkiläisiä eliittimuusikkoja.

”Kun me teatteriravintolasta 1953 siirryimme Jyväskylään, niin meillä oli ruokaetu siellä, niin orkesteri vaati siihen myös olutedun. Jos se nautittiin illalla, se tapahtui siellä ravintolan keittiön yhteydessä olevassa taukutilassa. Se oli tietysti hirveen demoralisoivaa muulle henkilökunnalle, että he joutuivat kantamaan orkesterille ruuat nenän eteen ja siihen sisältyi vielä pullo pari Lahden A:ta, ja sitä pidettiin aivan itsestään selvänä bändin taholta, että tällainen etu meillä pitää olla” (Jukka Haavisto, oma haastattelu).

Ainoastaan muutamia harvat legendoiksi paisuneet tarinat ovat ruokkineet myyttiä muusikoiden ylenmääräisestä alkoholin käytöstä. Useimmiten on ollut kysymyksessä lavakeikoilla sattuneet tapahtumat. Kuuluisin ja samalla raadollisin on legenda Olavi Virran alkoholin käytöstä. Olavi Virtahan koki tuon aikakauden kielteisen ja ahdasmielisen julkisuuden kirot karvaasti vuonna 1959, jolloin hän lehtikirjoitusten mukaan oli juovuksissa keikalla Ilomantsissa (Ilta-Sanomat 18.3.1959; Viikkosanomat 13–14/1959, 43; ks. myös Niemi 2000, 41). Traagisinta tapauksessa oli se, että Olavi Virta itse oli esiintymiskunnossa, mutta hän joutui kärsimään kohun kohtuutomat seuraukset.

”Ensimmäinen väliaika menee ihan niinkuin pitääkin, mutta toinen väliaika alkaa semmoisella kuin Soniboi [Sonny boy], jonka Ola tulkitsi vielä hyvin hienosti, yleisö piti hirveesti. Mutta sitten kun se Soniboi lähti menemään neljättä kertaa hanurilla, niin mää ajattelin, että nyt tää homma on poikki – hanuristi pani ha-

nurin lattiaan ja sanoi 'nyt ei tipu enää ääntäkään' – Sitten Ilomantsissa julkaistiin kymmenen sentin pieni uutinen, että Virran kiertue sammui työväen talolle – ja Viikkosanomat repäis sitten aukeaman jutun” (Manu Teittinen, lähteenä Warsell).

Sivistämisen kauteen liittyi muusikkojen kannalta myös eräitä kielteisiä ilmiöitä. Ulkomaisten muusikoiden työhön välitystä perusteltiin ajan hengen mukaisesti sillä, että näiden sivistynyt käytös, tyylikäs pukeutuminen ja raittius työssä toimisivat esimerkkinä suomalaisille. Mutta kun yli puolet ravintolamuusikoista saattoi 1960- ja 1970-luvulla olla ulkomaalaisia maaseutupitäjienkin ravintoloissa, voi ihmetellä, oliko kyse loppujen lopuksi suomalaismuusikkojen sivistämisestä. Perussyynä ulkomaisen työvoiman käyttöön lienee ollut se, että ne tuottivat rahaa agenteilta ja ohjelmatoimistoille ja olivat edullisia ravintoloillekin (Muusikko 12/1971, 14–16; vrt. Hakulinen, 1977).

Muusikoiden alkoholin käytöstä kirjoitettiin ja puhuttiin paljon 1960-luvulla, jolloin viinaa tarjottiin Reijo Kallion (oma haastattelu) mukaan melkein joka tauolla (ks. lisää Nikkonen 1998, 19). On kuitenkin muistettava, että suurin osa puheista kohdistui lavakeikkoihin, joiden lukumäärä lavojen kasvun takia paisui ennätysmäiseksi. Tällöin mukaan mahtui paljon ns. soittajia, joille tärkeintä olivat keikkojen oheistoiminnot: naisten iskeminen ja viinan juonti: ”– [kosteinta] ehkä se oli silloin 60-luvun alussa, 60-luvulla. Sitten nää vanhat muusikot, suurin osa oli semmosia, ettei ne mennyt lavalle ollenkaan, ellei ne saanut yhtä tai kahta paukkuu” (Pär Colerus, oma haastattelu). Mutta oli ilmeistä, että myönteinen ilmapiiri, joka salli muusikoiden käyttävän alkoholia lavakeikoilla, heijastui myös ravintolamuusikoiden käyttäytymiseen (Muusikko 12/1960, 5):

”Kun vajaan kahden viikon aikana on toimistoomme ilmoitettu työnantajien taholta neljän meikäläisen muusikon tulleen erotetuksi toimestaan ravintolassa epäasianmukaisen elämän vuoksi – kauniisti sanoakseni –, niin alkaa väkisinkin hymy hyytää.”

KESKIOLUELLA VAUHTIA SIVISTÄMISEEN

Sivistämisen uskottiin edesauttavan suomalaisten juomatapojen muuttumista hillitympään suun-

taan. Tällainen puhetapa alkoi kehkeytyä 1960- ja 1970-luvun taitteessa, jolloin alkoholipolitiikan vapautumisvauhti alkoi kasvaa toden teolla (esim. Alasuutari 1996). Keskiolutuudistuksen yhtenä tarkoituksena oli perinteisen humalajuomisen vähentäminen pienentämällä kielletyn hedelmän maun mainetta. Toisin kuitenkin kävi: alkoholin kulutus kasvoi erityisen voimakkaasti aina 1970-luvun alkuun asti vakiintuen 1980-luvun taitteessa. Kulutus lisääntyi ennen kaikkea uuden alkoholilainsäädännön ja keskioluen vapautumisen myötä (1969). Se oli murroskohta suomalaisessa alkoholipolitiikassa (Simpura & Partanen 1997, 265–266).

Virallinen alkoholipolitiikka oli alun alkaen suosinut anniskelua siksi, että ravintolaympäristön katsottiin hillitsevän ja sivistävän juomatapoja: ”[anniskelujärjestelmä] on ainoa kanava, jonka kautta yhteiskunnan virallisesti hyväksytyt alkoholinormit pääsevät suoraan vaikuttamaan todellisiin juomatilanteisiin” (Partanen 1969, 10). Keskiolutuudistuksen jälkeisen liberalisoituneen anniskelupolitiikan ansiosta anniskeluravintoloiden lukumäärä kasvoi kuitenkin niin rajusti, että ymmärrettävästi esiintyi kaipuuta kontrollipolitiikkaan: vuonna 1960 niitä oli noin 500, 1970 noin 1 200 ja 1978 yli 1 500 (Koskikallio 1983, 236). Pelkästään vuoden 1969 aikana anniskeluravintoloiden lukumäärä kasvoi 300 ravintolan verran (Kuusi 1970, 2).

1970-luku alkoi ravintolamuusikoiden(kin) kannalta suotuisissa merkeissä, olihan maassamme jopa työvoimapula. Ravintolamuusikoiden lukumäärä kasvoikin 1970–1974 peräti 20,4 prosenttia. Vuosikymmenen loppupuolella vallinneen laman ja tanssiravintoloille määrätyn huviveron vaikutuksesta muusikoiden työmahdollisuudet alkoivat kuitenkin uhkaavasti kaventua. Tämänsuuntaista kehitystä vahvistivat osaltaan myös eräät ilmiöt, joita voidaan pitää ainakin osaksi laman ja huviveron heijastusvaikutuksina, nimittäin ravintoloiden hanakkuus käyttää halvempia ulkomaisia orkestereita ja into vaihtaa elävä musiikki mekaaniseen heti, kun ensimmäiset merkit diskomusiikin suosion kasvusta olivat nähtävissä (Muusikko 12/1976, 1). Suomalainen ravintolamuusikkokunta supistui vuosikymmenen loppuun mennessä 12,8 prosenttia (Hakala 1980).

Toisaalta ravintolamuusikoiden työmahdollisuudet paranivat jonkin verran päivätanssien lisääntymisen myötä 1970-luvun loppua kohti

mentäessä. Ilman päivätansseja ravintolamuusikoiden työllisyys olisi pudonnut vielä paljon dramaattisemmin. Päivätanssit olivat saaneet alkunsa jo 1950-luvulla ja lisääntyivät 1960-luvulla. Mutta vasta 1970-luvun loppupuoli oli niiden kulta-aikaa, järjestettiinhan päivätansseja syksyllä 1978 niinkin monessa kuin 162 anniskeluravintolassa (Snicker 1979, 183; ks. myös Haavio-Mannila & Snicker 1980). Päivätanssit ovat olleet ja ovat edelleenkin tärkeitä ravintolamuusikoiden työllistäjiä, sillä esimerkiksi pääkaupunkiseudulla sekä Vanhan kellarissa että Maestrossa on soittanut kaksi ravintloorkesteria 4–5 iltana viikossa näihin päiviin saakka.

1980-luvulla edelleen kiihtyneellä alkoholipolitiikan vapautumisella oli oma osuutensa ns. pubikulttuurin leviämiseen maamme joka kolkkaan. Pubikulttuurilla oli välillisesti lamaannuttava vaikutus ravintolamuusikoiden työhön. Tanssimisen ilmeisin funktio, kontaktin saaminen vastakaiseen sukupuoleen, kävi tarpeettomaksi vapaassa publiympäristössä, jossa sai heittäytyä jututuille kenen kanssa tahansa, koska alkoholi-juoman kanssa sai siirtyä pöydästä toiseen (esim. Hakala 1998, 381).

Kurinpidon kaudella alkoholipolitiikan asian tuntijat olivat kantaneet vakavaa huolta siitä, että tanssi anniskeluravintoloissa veti nuorisoa puoleensa (esim. Immonen 1948, 77). 1980-luvulla alettiin omaksua tässä suhteessa uusia ajatuksia. Arveltiin, että ravintolatanssi voisi vaikuttaa sivistävästi nuorisoonkin. Niinpä aikuisten viihderavintoloiden muuttaminen diskoiksi lisääntyi, mikä heikensi ravintolamuusikoiden työllisyyttä. Diskoutumisen uskottiin silloin muuttavan koko viihderavintoloiden imagon. Eräät alkoholipolitiikan asiantuntijatkin kiiruhtivat ennustelemaan perinteisten tanssiravintoloiden olevan häviämässä kenties kokonaan, kuten Tauno A. Tuominen arveli Alkoholitutkimussäätiön järjestämässä Suomalainen ravintola -seminaarissa (ks. lisää Virtanen 1984; vrt. Hellman 1985, 27).

1980-luvun loppupuolella alkoi työtahti kiristyä niillä ravintolamuusikoilla, jotka onnistuivat saamaan keikkoja harveneissa tanssiravintoloissa. (Orkesteri, jossa tuolloin itse soitin, teki pahimmillaan viisi viikkoa töitä ilman vapaapäiviä.) Tiukkaan työtahtiin ei yhtään runsaampi alkoholin käyttö enää yksinkertaisesti mahtunut (esim. Nikkonen 1996a & 1996b). Useammat haastattelemistani alalla pitkään olleista muusikoista kertoivat, että alkoholin käyttö työaikana

oli noihin aikoihin haittaavaa vain sattumoisin: ”80-luvulla alkoholin käyttö rupesi muusikoilla vähentymään, koska työsuhteet alkoi vähentyä ja kilpailu rupesi koventumaan” (34:4:595:597).

Sivistämisen kausi ilmeni alkoholipolitiikassa yleisellä tasolla siinä, että luotettiin kurivaltiota tasa-arvoisemmin maaseudun ihmisten, nuorten ja naisten omaan harkintakykyyn alkoholiasioissa. Tämä tuli näkyviin monin tavoin. Anniskeluravintoloita alettiin perustaa yhä enenevässä määrin myös maaseudulle. Naisväestön pääsy ilman seuralaista anniskeluravintoloihin alkoi helpotua. Siihen taas oli aihetta myös siksi, että palkkatyöllistyessään naisista oli tullut yhä tarpeellisempaa ravintoloiden asiakaskuntaa. Yhä useammat ravintolat avasivat diskoutuessaan ovensa myös nuorille, 18–20-vuotiaille asiakkaille.

Toisaalta oli huomattavissa, että keskioluen vapauttamisen aiheuttama alkoholin kulutuksen kasvu vei pohjaa sivistämisvaikutuksilta. Keskioluen huolestuttavan runsaaksi koettu käyttö piti yllä keskustelua alkoholin käytön rajoittamisen tarpeellisuudesta. Näin kontrollipoliittisen ajattelun traditio jäi suomalaisessa alkoholipolitiikassa elämään eurooppalaisen vapausihanteen rinnalla (Törrönen 2000a, 23).

MARKKINAKURIN KAUSI (1990–)

Markkinaliberalismin alkusoittona voidaan pitää rahamarkkinoiden sääntelyn vapauttamista 1990-luvun vaihteessa. Sosiaalipolitiikassa lisääntyvä markkinoistuminen on merkinnyt paljolti yhden vaihtoehdon korostamista, missä päämääränä on hyvinvointivaltion asteittainen purkaminen. Pääajatuksena on se, että kansalaisten tulee ottaa lisää vastuuta omasta elämästään ja elämäntapojensa seurauksista. Hyvinvointipolitiikastakin tulee tällöin elämänpolitiikkaa (aiheesta enemmän Roos 1996; ks. myös Giddens 1991).

Työelämän suhteissa 1990-luvun markkinoistuminen yhdessä globalisoitumisen kanssa on näkynyt joustavuusvaatimusten kasvamisena, mikä on ilmennyt esimerkiksi pätkätöitten lisääntymisenä. Käytän markkinaliberalismin sijasta termiä markkinakuri, koska se ilmaisee paremmin, mistä on kysymys. Keijo Rahkonen (1996, 72) esittää Jean-Francois Lyotardiin (1986, 150) nojaten, että ”anything goes” -tyyppisen vapauden takana on toinen realismi: rahan realismi.

Alkoholipolitiikasta (valtiollisesta) voidaan

markkinaliberalismin aikakaudella puhua lähinnä menneessä aikamuodossa. Tilannetta kuvaa hyvin Christoffer Tigerstedtin toissa vuonna ilmestyneen artikkelin otsikko ”Enää ei ole alkoholipoliittikkaa...” (Tigerstedt 1999). Alkon ohjaus oli jo 1980-luvulla ja 1990-luvun alkupuoliskolla ollut lievempää kuin 1950- ja 1960-luvulla. Mutta Suomen liittyttyä EU:hun anniskelutoiminta vapautui lähes täydellisesti (Holmila & Metso & Österberg 1997, 405). Tällä on ollut vaikutuksia paitsi muusikkojen työmahdollisuuksiin myös heidän työehtoihinsa. 1990-luvun alun lama oli omiaan lamauttamaan tanssiravintolatoimintaa ja heikentämään muusikkojen työllistymismahdollisuuksia. Vaikka anniskelulupia myönnettiin kasvavaan tahtiin, ravintoloiden määrän lisääntyminen suuntautui hyvin painotetusti keskioleuen anniskelupaikkoihin (Hein & Salomaa 1999, 489).

Vuosikymmenen jälkipuoliskolla kaikkia alkoholijuomia anniskelevien ravintoloiden määrä kasvoi. Tällöin myös elävää musiikkia käyttävien ravintoloiden määrä alkoi lisääntyä. Kun ravintola-alaa ei enää säädelty, kilpailu alalla kiristyi. Tämä toi ravintola-alalle harmaan talouden ilmiöitä. Muusikot joutuivat joustamaan palkoista ja työehdoista kuten kieltolain jälkeen. Pidempiä keikkasopimuksia oli vaikeampi saada, ravintolamuusikkojen työ alkoi muuttua yhä pirstoutuneemmaksi:

”Joskus oli kuukauden pestejä tai kahden viikon pestejä, kun nyt ei oo enää oikeastaan viikonkaan pätkeä. Se on kolmea ja neljää päivää samassa paikassa, että ravintolabändilläkin se on muuttunut enemmän semmoiseksi keikkameiningiksi” (35:2:662:666).

Tämänsuuntaiseen kehitykseen ehdittiin kiinnittää huomiota Muusikko-lehdessä jo heti 1990-luvun puolivälin jälkeen: työpaikkojen määrä on viime aikoina lisääntynyt, mutta työnteon luonne on muuttunut. Nykyään soitetaan hyvin paljon yhden illan keikkoja eri ravintoloissa, ja pidemmät, 1–2 viikon, sopimukset ovat vähentyneet (Muusikko 10/1996, 11). Alkoholipoliittisen säätelyn hellittäminen teki mahdolliseksi myös kilpailun aukioloajoilla. Vuonna 1997 lähes joka neljäs (700–800) suomalainen anniskeluravintola oli auki vähintään kello kolmeen (Holmila & Metso & Österberg 1997, 407), mikä on poikkeuksellista kansainvälisesti katsoen. Tämä merkitsi sitä, että asiakkaiden tulo ravintoloihin

alkoi siirtyä yhä myöhäisemmäksi, minkä myötä ravintoloiden työajat muuttuivat epämukavamiksi (Hakala 1998, 381).

”Mun mielestä ois ihan järkevää tehdä, että tanssiravintolat ois vaikkei nyt yhteen, mutta sinne kahteen, että ois soittoaika yhdeksästä puoli kahteen, ja sen jälkeen soitto ravintolat, tanssiravintolat menis kiinni ja sitten yökerhot ois auki – niille on aivan sama, onko siellä bändiä vai ei – ja monesti kuitenkin nää perjantai ja lauantai kun on ravintola puoli neljään, niin ’sielläkö on bändi’, että se on ihan tyhjänpäiväistä” (38:6:683:690).

Juuri jatkoaikaa pidetään kilpailuvalttina tanssiravintoloissa, joten tästä epämukavuudesta ovat päässeet laajasti osallisiksi myös ravintolamuusikot. Aukioloaikojen venyminen pitkälle aamuyöhön on muuttanut ravintolamuusikoiden iltatyön yötyöksi. Kilpailua ravintoloiden välillä on alettu 90-luvulta lähtien käydä myös nimekkäiden muusikkojen avulla. Tämä on tuonut alalle myös ns. keikkamuusikoita ja tähtisolistejä, jotka ennen pidättäytyivät ravintolakeikoista. Tämä ei ole voinut olla vaikuttamatta varsinaisten ravintolamuusikoiden työmahdollisuuksiin. Viimeksi mainituista on yhä enenevässä määrin tullut freelancemuusikoita, jotka soittavat kolmesta neljään iltaan viikossa ravintoloissa.

Freelancemuusikkous edellyttää kurinalaista elämää, jossa muusikon on vastattava elämäntapojensa seurauksista. Näin myös alkoholin käytön suhteen: ”Nykyään on jo vähän semmonen juttu, että itse asiassa pietään jo vähän pellenä, jos sä juot keikalla” (38:8:707:709). Muusikkojen yleisen raitistumisen on pannut merkille myös Kai Lind (lähteenä Väänänen):

”Nykyään löytyy todella hienoja muusikoita. Toisin oli 20–30 vuotta sitten. En ole esimerkiksi nähnyt humalaista muusikkoa vuosikausiin. Aikaisemmin niitä kyllä näkyi – Näin oli. Kaikki olivat kannissa! Solistit, bändi, järjestäjät, kaikki tyynni. Mutta ei se nykyään käy päinsä. Nyt on oltava ammattimainen, ja meiltä löytyy todella hienoja muusikoita.”

Rahan realismi on siis merkinnyt ravintolamuuksikoille sitä, että he ovat kuolleet ammattikuntana, viisipäiväistä viikkoa tekevinä kokopäiväisinä muusikkoina. Työsuhteiden pirstoutuneisuus on jatkunut ja tulee ilmeisesti jatkumaan, mikä pitäänee muusikot tehokkaasti markkinakurissa.

Artikkelin johdannossa esittelemäni kolmijako osoittautui sopivaksi tarkastelukehykseksi tutkia ravintolamusiikon työn, alkoholipolitiikan ja yhteiskuntapolitiikan välisiä suhteita. Jaksottelu toimii selkeästi valtiokurin ja markkinakurin kohdalla, mutta sivistämisjakso on sumeampi sekä taitekohdiltaan että koko jaksona. Nostan seuraavassa tarkastelussa esiin muutamia jaksottelun keskeisiä piirteitä.

Harvan yksittäisen ammattiryhmän alkoholin käyttö on ollut niin paljon esillä suomalaisessa julkisuudessa kuin juuri ravintolamusiikoiden. Tästä huolimatta tätä pikkuista ammattikuntaa ei liene koskaan määritelty alkoholipolitiikan pääkohderyhmiin kuuluvaksi. Jossain määrin se ehkä tuli kurinpidon kaudeksi nimeämälläni ajanjaksolla liitettyksi kontrollia vaativien ongelmaryhmien joukkoon lähinnä kiertävän elämäntapansa perusteella. Tähän vaikutti osaltaan myös ammattikunnan työn kiinteä kytkeytyminen ravintolatoimintaan ja ravintolatanssiin, joihin katsottiin liittyvän monia ikäviä lieveilmiöitä.

Sivistämisen kaudella saattoi saada välillä sen vaikutelman, että muusikkoja olisi pidetty sivistyneen juomisen mannekiineina, siis eräänlaisina sivistämisen instrumentteina. Näin siksi, että ainakin alkuvaiheessa muusikoille anniskeltiin heidän omien lausumiensa mukaankin keikkojen yhteydessä aika avoimesti, vaikkakin yleensä hilitysti. Kyse ei kuitenkaan ollut virallisten alkoholipoliittisten ohjeiden ja suositusten aikaansaamasta vaan enemmänkin vallitsevaa alkoholipoliittista mielipideilmastoa mukailevasta käytännöstä. Tämän mielipideilmaston mukailua, tai pikemminkin ehkä sen hyväksikäyttöä, edusti myös se, että ravintoloitsijat ja ohjelmatoimistot vetosivat suomalaismuusikkojen sivistämistarpeeseen pyrkiessään lisäämään mahdollisuuksiaan värvätä keikoille halvemmalla soittavia ulkomaalaisia. Voi otaksua, etteivät ravintolamusiikot itse (ainakaan sankoin joukoin) olisi tarjoutuneet tai suostuneet alkoholipoliittisten sivistämispyrkimysten instrumenteiksi, vaikka heille olisi joskus tätä ehdoteltukin. Useinhan heidän suosionsa osin aika runsaastikin nautiskelevan ravintolayleisön tunteiden tulkkina perustuu siihen, että heidät voidaan kokea samastumiskohteiksi, yhdeksi ”meistä” kaikkine raadollisuuksineen.

Ravintolamusiikoiden voisi väittää olleen alkoholipolitiikan kohteina ehkä enemmänkin vä-

lillisesti, ravintolatoimintaan liittyvän säätelyn kautta kuin välittömästi. Kurinpidon kaudella ravintolamusiikot kokivat varsin tuntuvasti, että alkoholipolitiikka sääteli heidän työmahdollisuuksiaan ja -ehtojaan. Sivistämisen kaudella muusikoille kävi yhä ilmeisemmäksi, että alan kehitykseen vaikuttivat osaltaan suuret yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset, jotka myös määrittivät sitä, miten paljon ja millaisille ravintolapalveluille oli milloinkin kysyntää. Vapaamalla anniskelulupien myöntämispolitiikalla tulitiin paitsi edistäneeksi alan laajenemista myös josain määrin suosineeksi sentyyppistä ravintolatoimintaa, jonka katsottiin edistävän juomatapojen sivistymistä. Erityisesti ravintolatoiminnan laajenemisella oli osin suotuisiakin vaikutuksia ravintolamusiikkojen työmahdollisuuksiin, mutta myös aivan toisensuuntaisia, mikä näkyi myös ammattikunnan koon vaihteluna.

Kilpailu alkoi näkyä muusikkojen työsuhteissa ja työehdoissa mm. kiristyvänä työtahtina. Lisäksi laajeneminen painottui osin sellaiseen ravintolatoimintaan, jonka piirissä ei elävää musiikkia tarvittu. Myös halvemmalla soittavien ulkomaisten muusikkojen lukumäärä lisääntyi. Kokonaisuutena ottaen ravintolatoiminnassa sivistämisen kaudella tapahtuneet muutokset olivat sensuuntaisia, että niiden voidaan katsoa olleen omiaan edistämään ainakin alalla pysymään pyrkivien ravintolamusiikoiden itsekuria juomisen suhteen eli heidän juomatapojensa sivistymistä.

Ne piirteet, joiden on katsottu olevan ominaisia nykyisen globalisaation ja markkinakurin aikakauden työsuhteille, ovat ravintolamusiikoille osin tuttuja jo aiemmiltakin ajoilta. Heidänkin työsuhteissaan on kuitenkin ollut 1990-luvulla havaittavissa uusia piirteitä: pidempiaikaisten pestien väheneminen/loppuminen ja keikkamatkojen lisääntyminen. Ravintoloiden jatkoaikakäytäntö ei sinänsä ole mikään uusi ilmiö, joutuivathan muusikot usein soittamaan aamuyöhön jo kieltolain jälkeisinä aikoina, mutta uutta on ilmiön laajuus. Markkinakurille antautumisen kauden liittyvällä alkoholipolitiikan hellittämisellä tai loppumisella on siis ollut monia haittavaikutuksiakin ravintolamusiikkojen kannalta. Samaa voisi sanoa jo sivistämisen kauden alkoholipolitiikastakin. Alussa siteeraamani, kurinpidon kauteen liittyvä, Muusikeri-lehdessä esitetty väite siitä, että ravintolatoimintaan liittyvän alkoholilainsäädännön muutokset ovat muusikon kannalta aina muutoksia huonompaan suuntaan, näyttäisi siis

pätevän eräässä mielessä myöhempiinkin aikoihin, jolloin kyseiset muutokset ovat olleet paljolti alkoholipoliittisen säätelyn purkamista.

Vaikka ravintolamuusikot ovatkin hyvin pieni ja erityinen ammattiryhmä, sen kohtaloita ja reaktioita koskeva tarkastelu voi antaa pohjaa pyrittäessä ennakoimaan sitä, millaisia paineita valtiollisen säätelyn lisäämisen suuntaan uudentyyppisiksi tai epätyypillisiksi luonnehdittujen työsuhteiden yleistyminen ja niihin enimmästi värväytyvien nuorten työntekijöiden ikääntymisen tulevat mahdollisesti aiheuttamaan. Onhan kyse ammattiryhmästä, joka on joutunut elämään epätyypillisissä työsuhteissa vuosikymmeniä ja tutustumaan markkinakuriinkin jo kauan ennen

varsinaista markkinakurin aikakautta.

Markkina-ajattelun vahvistumisesta ja epäasianmukaisten työaikaumujen lisääntymisestä aiheutuva epävarmuus saattaa osaltaan aiheuttaa haittaa valtion ohjaamisen lisääntymiseen (esim. Törrönen 2000b, 181; Simpura & Tigerstedt 1999, 432). Onhan toisaalta myös niin, että historian kulku ei lopu (vrt. Fukuyama 1992), vaan toistaa ainakin jossain muodossa itseään. Tällöin voidaan poleemisesti kysyä, onko ”ennustettavissa” seuraava kehityskulku: markkinakuri vahvistaa vielä otettaan, kunnes alkaa markkinoiden ”sivistämiskausi”. Mitä tulee niiden tilalle, jää nähtäväksi, ehkä kaikki alkaa vain vähän toisessa muodossa alusta: kunta/valtiokuri...

KIRJALLISUUS

Alasuutari, Pertti: Alkoholii- ja viestintäpolitiikka kulttuurisena protektionismina. *Alkoholipoliittika* 61 (1996): 4, 255–267

Bruun, Kertti & Edwards, Griffith & Lumio, Martti & Mäkelä, Klaus & Pan, Lynn & Popham, Robert E. & Room, Robin & Schmidt, Wolfgang & Skog, Ole-Jørgen & Sulkunen, Pekka & Österberg, Esa: *Alkoholipoliittika – kansanterveydellinen näkökulma*. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja nro 26. Helsinki 1975

Fukuyama, Francis: *The End of History and The Last Man*. London: Hamish Hamilton, 1992

Giddens, Anthony: *Modernity and Self-Identity. Self and Society in Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press, 1991

Haatanen, Pekka: *Suomalaisen hyvinvointivaltion kehitys*. Teoksessa: Riihimäki, Olavi (toim.): *Sosiaalipoliittika 2017*. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY, 1993

Haavio-Mannila, Elina & Snicker, Raija: *Päivätanssit*. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY, 1980

Haavisto, Jukka: *Puuvillapelloilta kaskimaille. Jatsin ja jazzin vaihteita Suomessa*. Helsinki: Otava, 1991

Hakala, Juhani: *Ravintolahenkilökunnan määrä 1970-luvulla*. *Alkoholipoliittika* 45 (1980): 2, 83

Hakala, Juhani: *Ravintolat kapakoituvat. Yhteiskuntapoliittika* 63 (1998): 4, 378–381

Hakulinen, Janne: *Ulkomaisten työvoiman asema Pohjoismaissa. (Muusikot–taiteilijat.)* Helsinki: Ohjelmatoimistojen työnantajajyhdistys, 1977

Havukka, Ukko: *Yleinen tanssi anniskeluravintoloissa. Eräitä havaintoja ravintolatanssista menneeltä ja nykyiseltä ajalta*. *Alkoholiliikkeen Aikakauskirja* 16 (1951): 5, 172–175

Hein, Ritva & Salomaa, Jukka: *Alkoholijuomien eurooppalaistuminen lisäsi alkoholijuomien kulutusta 1990-luvulla*. *Yhteiskuntapoliittika* 64 (1999): 5–6, 487–493

Hellman, Heikki: *Diskon nousu ja ravintolamusiikki*. *Alkoholipoliittika* 50 (1985): 1, 23–30

Holmila, Marja & Metso, Leena & Österberg, Esa:

Suomalainen ravintolassa. *Alkoholipoliittika* 62 (1997): 6, 405–414

Hyvönen, J. T.: *Tanssin järjestäminen anniskeluliikkeen yhteydessä*. *Alkoholiliikkeen Aikakauskirja* 2 (1937): 4, 88–91

Häme, Olli: *Rytmin voittokulku: kirja tanssimusiikista*. Helsinki: Fazer, 1949

Immonen, Erkki J.: *Tanssi ja anniskelu*. *Alkoholiliikkeen Aikakauskirja* 13 (1948): 3, 76–81

Jalkanen, Pekka: *Alaska, Bombay ja Billy Boy*. *Jazzkulttuurin murros Helsingissä 1920-luvulla*. Suomen etnomusikologisen seuran julkaisuja 2. Helsinki: Hakapaino Oy, 1989

Kallenaution, Jorma: *Vuoden 1932 väkijuomalaki ja sen yhteiskunnallinen tausta*. *Alkoholipoliittika* 47 (1982): 2, 60–67

Kallenaution, Jorma: *Kieltolaki ja väkijuomalaki*. S. 193–197. Teoksessa: Peltoniemi, Teuvo & Voipio, Martti (toim.): *Alkoholi ja yhteiskunta*. Keuruu: Otava, 1983

Karisalmi, Yrjö: *Ravintolahenkilökunnan näkemyksiä kieltolain päätyttyä*. *Alkoholipoliittika* 40 (1975): 5, 211–214

Kauppi, Piia-Noora: *Kaikkein heikko-osaisimpia pitää tukea*. *Helsingin Sanomat* 24.2.2000

Koski, Heikki: *Alkoholipoliittikan perusteet 1980-luvulla*. *Alkoholipoliittika* 48 (1983): 5, 244–249

Koskikallio, Ilpo: *Ravintolalaitos*. S. 234–239. Teoksessa: Peltoniemi, Teuvo & Voipio, Martti (toim.): *Alkoholi ja yhteiskunta*. Keuruu: Otava, 1983

Kukkonen, Maija-Liisa: *Kieltolaki kulttuuri-ilmiönä*. *Alkoholipoliittika* 36 (1971): 5, 231–240

Kuusi, Pekka: *Alkoholilojen kehityksestä*. *Alkoholipoliittika* 35 (1970): 1, 1–3

Käyhkö, Kauko: *Dallapén tarina*. Jyväskylä: Karisto, 1973

Lehtikatsaus: *Ravintolatanssi*. *Alkoholiliikkeen Aikakauskirja* 12 (1947): 6, 172–173

Liotard, Jean-Francois: *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino, 1986

Madetoja, Pirkko: Wieniläisvalsseista swingiin. Ho-
peatarjotin 13 (1997): 1, 4–17

Muusikko-lehdet (Musiikkeri, Muusikeri) 1920–
1998

Mäkelä, Klaus & Virtanen, Matti: Kauppaoppilai-
den suomalainen humala. Alkoholipolitiikka 52
(1987): 2, 376–383

Niemi, Seija A.: Olavi Virta ja julkisuuden Janus-
kasvot. Musiikin Suunta 22 (2000): 3, 41–55

Nikkinen, Ahti: Soitto soi ja viina virtaa. Anniske-
lutyöntekijöiden ja ravintolamuusikoiden näkemyksiä
työtapakulttuurin muutoksista tanssiravintoloissa. So-
siaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yli-
opisto 1996. 1996a

Nikkinen, Ahti: Työstä ja alkoholista ravintola-alan
ammateissa. Alkoholipolitiikka 61 (1996): 4, 298–302.
1996b

Nikkinen, Ahti: Ravintolamuusikkojen musiikki-
sukupolvet musiikkimaun perusteella. Musiikin Suun-
ta 20 (1998): 4, 14–23

Nikkinen, Ahti: Ravintolamuusikon työ 1920-lu-
vulta lähtien: Vuokratyön edelläkävijä? Musiikin Suun-
ta 22 (2000): 1, 28–37

Nygård, Toivo: Erilaisten historiaa: marginaaliryh-
mät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jy-
väskylä: Atena, 1998

Partanen, Juha: Hillitsekö ravintolaympäristö? Al-
koholipolitiikka 34 (1969): 1, 7–16

Pekkala, Junno & Manninen, Jouko & Nieminen,
Tuula & Nylund, Marjukka: Valistus alkoholipolitiikan
keinona. Alkoholipolitiikka 46 (1981): 4, 157–160

Peltonen, Matti: Kieli vai kulttuuri? Väittely ”suom-
alaisesta viinapäästä” keväällä 1948. Alkoholipoli-
tiikka 56 (1991): 1, 8–22

Peltonen, Matti: Kerta kiellon päälle. Suomalainen
kieltolakimentaliteetti. Helsinki: Tammi/Hanki ja jää,
1997

Peltonen, Matti: Kuinka ”suomalainen viinapää”
syntyi? Alkoholipolitiikka 53 (1988): 1, 3–13

Rahkonen, Keijo: Utopiat ja anti-utopiat. Kirjoit-
uksia vuosituhannen päätyessä. Helsinki: Gaudea-
mus, 1996

Raatiustoiminta: Ryhtiviikko 1–11/4–48. Alkoho-
liliikkeen Aikakauskirja 13 (1948): 2, 55–56

Raatiustoiminta: Tanssi ja anniskeluravintolat. Al-
koholiliikkeen Aikakauskirja 13 (1948): 2, 57

Ravintolain aukioloaika ja ravintolatanssi. Alkoho-
liliikkeen Aikakauskirja 12 (1947): 6, 149–150

Ravintolatanssista. Alkoholiliikkeen Aikakauskirja
16 (1951): 5, 161–163

Roos, J. P.: Mitä on elämänpolitiikka. Janus 4
(1996): 3, 210–223

Räty, Riitta: Piitu, nuori konservatiivi. Helsingin Sa-
nomien Nyt-viikkolehti 18.2.–24.2.2000

Selänniemi, Kati: Tanssi, viihde ja viihtyminen ra-
vintolassa. Hopeatarjotin 12 (1997): 1, 19–29

Sillanpää, Merja: Ravintolan uusi aika. Hotelli- ja ra-
vintolaneuvosto ry. 1991

Simpura, Jussi: Suomalaisen viinapään arkea ja juh-
laa. Juomistilanteet ja juomisen sosiaaliset merkitykset.
Alkoholipolitiikka 48 (1983): 6, 308–318

Simpura, Jussi: Onko alkoholipolitiikalla mitään vir-
kaa? Alkoholipolitiikka 55 (1990): 3, 151–153

Simpura, Jussi: Elintasosta elämänhallintaan? Teok-
sessa: Ahlqvist, Kirsti & Ahola, Anja (toim.): Elämän
riskit ja valinnat. Hyvinvointia lama-Suomessa. Hel-
sinki: Edita & Tilastokeskus, 1996

Simpura, Jussi & Partanen, Juha: Vitkaan vaihtuu
viinatapa. Alkoholipolitiikka 62 (1997): 4, 257–268

Simpura, Jussi & Tigerstedt, Christoffer: Talous, ter-
veys, järjestys. Sosiaalisten ongelmien kilpailevat tar-
kastelukeyhykset. Yhteiskuntapolitiikka 64 (1999): 5–6,
423–434

Snicker, Raija: Päivätanssit – tragedia vai komedia.
Alkoholipolitiikka 44 (1979): 4, 183–193

Sulkunen, Pekka & Sutton, Caroline & Tigerstedt,
Christoffer & Warpenius, Katariina (eds.): Broken
Spirits. Power and Ideas in Nordic Alcohol. Nordic
Council for Alcohol and Drug Research (NAD). Nad
Publication No. 39, 2000

Tigerstedt, Christoffer: Enää ei ole alkoholipolitiik-
kaa... Yhteiskuntapolitiikka 64 (1999): 2, 131–141

Tuomioja, Erkki: Pekka Kuusi: alkoholipolitiikka,
sosiaalipolitiikka, ihmiskuntapolitiikka. Helsinki:
Tammi, 1996

Törrönen, Jukka: Alkoholipoliittinen liberalismi
maallikkoajattelussa. Yhteiskuntapolitiikka 65 (2000):
1, 20–33. 2000a

Törrönen, Jukka: Monikasvoinen alkoholi, yhteisön
rajat ja yksilöllinen vapaus. Janus 8 (2000): 2, 97–113.
2000b

Virtanen, Matti: Mikä on ravintola? Alkoholipoli-
tiikka 49 (1984): 3, 162–163.

HAASTATTELUNAUHAT

Bagh, Peter von: Suomi-Pop 1925–1939: Metsäpirtti
(Video, jakso 1/5). TV 2/viihdetoimitus 1984

JAPA: Suomen Jazz & Pop Arkisto. (Haastatellut
ovat enimmäkseen jazzmuusikoita. Haastattelussa ko-
roostuu faktanäkökulma)

Warsell, Sakari (toim.): Satumaa, suomalaisen viih-
teen veteraaneja. (Yle)

Väänänen, Petteri: PS, Kai Lind. Tv-ohjelma 1996.

ENGLISH SUMMARY

*Ahti Nikkinen: From state discipline to market disci-
pline: restaurant musicians as objects and instruments
(Valtiokurista markkinakuriin: ravintolamuusikot
kohteina ja instrumentteina)*

The article addresses the following questions: How

have changes in the alcohol control system in Finland
influenced the job opportunities and working condi-
tions of restaurant musicians? How have musicians’
drinking habits (during working hours) and their
lifestyle been viewed in different periods (starting from
the 1920s)? In other words, the concern is with the re-

lationship between alcohol control policy and labour policy from the point of view of musicians.

The material for the study consists of interviews with restaurant musicians and articles published in a professional journal on restaurant musicians. Comments and statements by alcohol policy experts are also part of the material. All these perspectives are examined against the changes that have happened in Finnish alcohol control policy and that are briefly described in the article by reference to the analyses of alcohol researchers.

In my earlier analyses of the work of restaurant musicians, their alcohol use and music tastes, I have identified three different periods: the period of discipline (1919–1949), the period of civilisation (1950–1990) and the period of market discipline (1990–). In this article I examine in closer detail the turning-points between these periods and assess the relevance of the distinction proposed by comparing it with other views on the changes that have happened in social policy.

There are not many professions in Finland whose alcohol use has been under the same sort of public scrutiny as that of restaurant musicians. Nonetheless this small group of people has never been singled out as a primary target group for alcohol control policy. Indeed

it may well be argued that restaurant musicians have been the objects of alcohol policy not directly but indirectly, through the regulation of the restaurant business in general.

An itinerant way of life was no doubt part of the reason why musicians during the period of discipline became associated with the problem groups who were thought to require control. Another factor was the profession's close involvement with the restaurant business and with dancing in restaurants, which in themselves were associated with various undesirable phenomena. The changes that began to sweep the restaurant business during the period of civilisation were such that they promoted a greater sense of self-discipline among musicians, at least among those who were determined to remain in the profession: their drinking habits became more civilised.

To an extent the kind of features that are considered typical of wage employment in the current era of globalisation and market discipline are already familiar to restaurant musicians. This means that in a study of restaurant musicians, we might be able to see what sort of pressures of change the increase in atypical employment might cause in social policy.

KEY WORDS:

Alcohol policy, influence, restaurant musicians, job opportunities, working conditions, alcohol use, interviews, historical changes, Finland